

Donatella della Porta

European University Institute, Scuola Normale Superiore di Pisa, University of Florence

Prevedel Niko Šetar

Radikalizacija: racionalna perspektiva

Radikalizacija je postopek eskalacije od nenasilnih do vse bolj nasilnih naborov dejanj, ki se sčasoma razvije iz zapletene množice interakcij. Ta članek radikalizacijo obravnava predvsem skozi prizmo relacijskega pristopa in predlaga, da nam študije družbenih gibanj omogočajo premostitev strukturnih in akterskih razlag v analizi vplivov političnih priložnosti in organizacijskih virov ter umeščanja v razlago oblik dejavnosti in nedejavnosti. Politične priložnosti, ki so na voljo, vplivajo na reakcije političnih in ostalih akterjev na zahteve gibanja ter s tem učinkujejo na strateške odločitve družbenih gibanj. Nadalje, dostopnost (ali pomanjkanje) materialnih in simbolnih virov vpliva na izbiro radikalnega nabora. Na koncu akterji v družbenih gibanjih organizacijske vire in kontekstne priložnosti umeščajo različno, kar v nekaterih primerih pospešuje radikalizacijo. Na nivoju posameznika so različne poti do radikalizacije posebej izpostavljene.

Ključne besede: radikalizacija, politično nasilje, družbena gibanja, protest.

Radikalizacija: težave z definicijo

Radikalizacija je postopek eskalacije od nenasilnih do vse bolj nasilnih naborov dejanj, ki se sčasoma razvije iz zapletene množice interakcij (Bosi in Malthaner, 2015a in 2015b). Izraz nasilje se nanaša na »kakršnokoli opazno interakcijo, med katero se osebe ali predmeti zasežejo ali poškodujejo kljub uporabi« (Tilly, 1978: 176). Do političnega nasilja pride, kadar je v uporabi fizična sila z namenom ustvarjanja ali preprečitve političnih sprememb (della Porta, 1995). Pozornost na radikalizacijo je v družbenih znanostih narasla med debato o tako imenovanih »doma vzgojenih« nasilnih islamistih (Crone, 2016). Koncept radikalizacije je vgrajen v protiteroristično politiko in pogosto kritiziran kot slabo definiran, tudi kot kontroverzen (Coolsaet, 2011); radikalizacija je postala glavno določilo »vojne proti terorju.« Natančneje so ukrepi proti radikalizaciji s seboj prinesli »vzpon vladno financirane industrije svetovalcev, analitikov, akademikov, podjetnikov in samooklicanih predstavnikov skupnosti, ki trdijo, da jim njihovo poznavanje teo-

loških ali psiholoških postopkov radikalizacije dovoljuje predlaganje posegov v muslimanske skupnosti, da bi preprečili ekstremizem« (Kundnani, 2012: 3). V konceptualni razpravi znotraj družbenih znanosti so strokovnjaki sprva izpostavljali spremenljivost pomena izraza »radikalno«, ki je zgodovinsko označeval gibanja in stranke v podporo demokratičnih in republikanskih inštitucij, večinoma na miroljuben način. Pred nedavnim je radikalizacija pridobila mešan pomen: v nekaterih primerih označuje prisotnost »nezmernih« ideologij, v drugih pa uporabo nasilnih sredstev. Natančneje se je radikalizacija zmeraj povezovala s posvojitvijo ekstremističnih prepričanj ali miselnosti ob implicitni ali eksplicitni predpostavki, da radikalna prepričanja stremijo k nasilnemu vedenju (Malthaner, 2016). Avtorji, ki se osredotočajo na osebno naravnost, radikalizacijo definirajo kot »družben in psihološki postopek postopno izkušene predanosti ekstremistični politični ali verski ideologiji« (Horgan in Braddock, 2010: 279; glej tudi Sinai, 2012). Druge definicije od te, ki jo predlagam zgoraj, namesto tega kažejo v smeri vedenjskih sprememb, pri čemer štejejo radikalizem kot »pripravljenost sodelovanja v nezakoniti in nasilni politični dejavnosti« (McCauley in Moskalenko, 2010: 240).

Med razvojem trenja med kognitivnimi ali ideološkimi in vedenjskimi dimenzijami (Neumann, 2013: 873) je luč dvoma padla na sam obstoj nujne povezave med obema stališčema, saj »večina ljudi z radikalnimi idejami ne sodeluje v terorizmu in mnogi teroristi, tudi tisti, ki se izgovarjajo na nek 'cilj', niso globoko ideološki ter niso nujno 'radikalizirani' v kakršnemkoli tradicionalnem smislu« (Borum, 2011: 8). Privzemanje radikalnih prepričanj dejansko ni nujni predhodnik radikalnih dejanj, temveč se prej navezuje na aktivizem znotraj radikalnih okolij (Bjergo in Horgan, 2009).

Radikalizacija: relacijski pristop

Raziskave o radikalizaciji so se razvile znotraj dveh različnih področij analize, ki sta se med seboj le redko povezali: študijami terorizma in študijami družbenih gibanj (della Porta, 2013; Bosi in Malthaner, 2015a). Na makro ravni so raziskave o terorizmu naslovile kontekstne priložnosti (predpogoje ali »temeljne vzroke«, kot so modernizacija, kulturne navade in tradicije, ki upravičujejo nasilje) kot tudi sprožilne dogodke (Crenshaw, 1981; Bjergo, 2005). Vendar pa je razmislek o tem, kako se temeljni vzroki aktivirajo, še zmeraj odprta domena. Socialna psihologija je z osredotočanjem na mikro raven vzpostavila povezavo med radikalizacijo in osebno občutljivostjo. Kljub temu, da so vse manj prisotne v analizi etnonacionalističnih in ideoloških oblik radikalizacije, so psihopatološke razlage ponovno vzniknile v analizah nasilja, ki se je pojavilo po 11. septembru 2001. Te analize so izpostavile »radikalizabilne« ljudi, ki imajo osebne lastnosti, kot so preobčutljivost, depresija ali tesnoba. Vseeno pa se večina raziskav strinja, da imajo radikalci načeloma normalne osebnosti (Sageman, 2004).

Nedavni izsledki v raziskavah o političnem nasilju so privedli do izziva, ki se spopada z dominantnimi perspektivami študij terorizma (Gunning, 2007; Jackson in drugi, 2009), pri katerem imajo vse več vpliva teoretični pristopi, razviti v okviru študij družbenih gibanj (della Porta in Diani, 2006). V tem članku se osredotočam na relacijsko perspektivo, razvito v okviru paradigme politike spora (McAdam in drugi, 2001; della Porta, 2003). Tilly (2003: 5) je opredelil strokovnjake, ki delajo na področju političnega nasilja, kot »ljudi idej,« ki se ukvarjajo z ideologijo; »ljudi vedenja,« ki poudarjajo človeško gensko dediščino; ali »ljudi relacij,« ki »izpostavljajo transakcije med ljudmi in skupinami kot mnogo bolj osrednje, kot pa ljudje idej ali vedenja«. Relacijski strokovnjaki se osredotočajo na »medosebne procese, ki promovirajo, zavirajo, ali prenašajo skupinsko nasilje in ga povezujejo z nenasilnimi politikami« (Tilly, 2003: 20). Radikalizacija sledi zmernemu postopku, definiranemu kot »neke vrste dejanja, povezanega z drugimi dejanji in reakcijami, pogosto izražena skozi neke vrste recipročno razmerje« (Taylor in Horgan, 2012: 130).

S te perspektive radikalizacija izvira iz zapletenih in naključnih množic interakcij med posamezniki, skupinami in institucionalnimi akterji (della Porta, 1995; 2013; Bosi in della Porta, 2012; Alimi in drugi, 2015). Pojavlja se med srečanji družbenih gibanj in oblasti v seriji recipročnih prilagoditev. Ponavljajoči spopadi med policijo in političnimi nasprotniki postopoma, skoraj neopazno zvišujejo stopnjo radikalizma in postanejo upravičitev vse bolj nasilnih načinov udejstvovanja. Vzporedno s tem so radikalne skupine v interakciji s podpornim okoljem, v katerem lahko najdejo logistično pomoč in simbolične nagrade (Malthaner, 2011). Čeprav na radikalizacijo brez dvoma vplivajo pogoji političnega sistema, iz katerega izhaja, v njej delujejo precej majhne organizacije, katerih dinamika učinkuje na demokratično prakso.

Raziskave na področju družbenih gibanj so nasilni dejavnosti odvzele status izjeme tako, da so jih postavile na mesto znotraj širših kontekstov in kompleksnih procesov. Nasilje se razvije iz relacij medosebnih procesov. Nasilne oblike sporov navadno pripadajo širšemu spektru dejavnosti, družbena gibanja pa navadno preskakujejo med nasilnimi in nenasilnimi oblikami dejanj ali pa jih uporabljajo istočasno. Izbira določenega nabora dejavnosti izhaja iz procesa, ki ga oblikujejo interakcije med različnimi akterji. Nasilne skupine delujejo znotraj širokega polja, vključujoč policijo, proti-gibanja in občinstva, kot tudi zaveznike ali tekmece znotraj istega gibanja. Nasilje se širi znotraj ciklov protesta, med čemer razvoj oblik protesta sledi postopkom inovacije in prilagoditve. Različni akterji se drug na drugega odzivajo v spiralah dejanja in odziva (della Porta, 1995; Bosi in Malthaner, 2015a).

Relacijska perspektiva se zdi predvsem primerna za naslovitev radikalizacije, ki je dejansko pogosto rezultat večinoma nenasilnih protestnih kampanj, pri čemer nasilje vznikne med interakcijami družbenih gibanj z njihovimi nasprotniki (della Porta, 1995; glej tudi White, 1993; Wieviorka, 1993; Zwerman in drugi, 2000; della Porta, 2013; Alimi in drugi, 2015). Družbena gibanja so omrežja posameznikov in organizacij s skupnimi identitetami in konfliktnimi cilji, ki uporabljajo nekonvencionalna sredstva (della Porta in Diani, 2006: pogl. 1). Čeprav le zelo redko promovirajo nasilje, uporabljajo moteče oblike protesta, ki občasno zapadejo v eskalacijo. Radikalizacija tako lahko izhaja iz uličnih interakcij s silami policije, ki so vpoklicane v namen obnovitve javnega reda. Najbolj radikalne organizacije so zakoreninjene v razkolih znotraj organizacij družbenih gibanj, večina bojnikov podzemnih organizacij pa ima z njimi pretekle izkušnje (della Porta, 1995). Nekateri strokovnjaki za družbena gibanja se osredotočajo na postopek radikalizacije v družbenih gibanjih in jih povezuje z interakcijami med temi gibanji in državo (della Porta, 1995), »inverzijo« skupinskih akterjev (Wieviorka, 1988) in izgradnjo ekskluzivnih identitet (Goodwin, 2004). Študije družbenih gibanj so premostile tako strukturne kot akterske razlage in preučujejo vpliv političnih priložnosti in organizacijskih virov, pa tudi umeščanja, pri razlagi oblik dejavnosti in nedejavnosti (della Porta in Diani, 2006). Kot bomo videli kasneje, politične priložnosti, ki so na voljo, vplivajo na reakcije političnih in ostalih akterjev na zahteve gibanja ter s tem učinkujejo na strateške odločitve družbenih gibanj. Nadalje, dostopnost (ali pomanjkanje) materialnih in simbolnih virov vpliva na izbiro radikalnega nabora. Akterji v družbenih gibanjih različno umeščajo organizacijske vire in kontekstne priložnosti.

Politične priložnosti za radikalizacijo

Glede na študije družbenih gibanj ima največji vpliv na radikalizem in zmernost v oblikah dejavnosti dostopna struktura političnih priložnosti. Te priložnosti definirajo odzive, s katerimi se gibanja srečajo v svojem okolju, reakcije oblasti in moč ter stališča njihovih potencialnih zaveznikov in nasprotnikov (Tilly, 1978; McAdam, 1982; Tarrow, 1989). Nasilje večinoma narašča predvsem v obdobjih družbene transformacije, ko se v politično skupnost prebijejo novi izzivalci, stari člani skupnosti pa je ne želijo zapustiti (Tilly, 1978: 52–55, 172–88). Radikalizacija je povezana s stabilnimi institucionalnimi značilnostmi političnega sistema, kot sta stopnja funkcijske ali teritorialne centralizacije in narodna politična kultura ravnanja z izzivalci (Kitschelt, 1985: 302–303) kot tudi z bolj kontingentnimi elementi, denimo tistimi, ki jih prinašata moč in strategije zaveznikov in nasprotnikov (Kitschelt, 1986: 61–64; Rucht, 1994: 303–312; Kriesi, 1995). Države z ekskluzivnimi strategijami lahko pričakujejo radikalizacijo sporov, medtem ko inkluzivna strategija večinoma vodi v zmernost sporov (della Porta, 1995; Kriesi in drugi, 1995).

Srečanja gibanj in države, predvsem skozi policijski nadzor protestov, so še posebej vplivna v postopku radikalizacije (della Porta in Reiter, 1998 in 2004). Protesti kot izziv javnemu redu navadno s seboj prinesejo interakcijo med protestniki in policijo, ki mora ščititi ta javni red. Vendar pa se policijske strategije na protestih močno razlikujejo druga od druge. Policija lahko postavi pravico do demonstracij pred motenje javnega reda in se odloči biti strpna do manjših prekrškov, lahko pa strogo uveljavljajo zakon in red. Pri intervenciji se lahko zanašajo na mehkejšo ali trše taktike ter uporabijo prepričevanje ali silo. Njihova intervencija je lahko ne le bolj ali manj brutalna, ampak tudi bolj ali manj osredotočena na »hujskače«. Predvsem strožji policijski nadzor s širokim in vsesplošnim zatiranjem je tisto, ki sproža radikalizacijo (della Porta, 2013). V postopku dvojne difuzije (della Porta in Tarrow, 2012) radikalizacija oblik protesta pogosto sreča zatiranje, ki ni zgolj brutalno, ampak tudi razpršeno, in ne prizadene le nasilnih ampak tudi nenasilne protestnike. Taktične interakcije se razvijejo skozi vzajemno prilagajanje z inovativnimi obrati, pri čemer izbire vsake strani vplivajo na odločitve njihovih nasprotnikov. Radikalizacija se širi predvsem, kadar se meni, da država pretirava z odzivom na izzivalce, kot na primer v Italiji, ko so protesti študentskega, nato pa še delavskega gibanja v poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih nakazovali naraščajočo sovražnost. Še boljši primer je Francova Španija, kjer so delavski protesti naleteli na etnično obuditev, in avtoritarni režimi na Bližnjem vzhodu, ki so se ostro odzvali na tako imenovano versko prebujanje (della Porta, 2013).

V mnogih zgodovinskih primerih so vsakodnevne izkušnje fizičnega spopada s policijo prikazale sliko nepošteno države, ki je pripravljena uporabiti brutalno silo proti lastnim državljanom. Bolj kot je naraščala javna slika zatiranja kot splošnega, vse več se je pojavilo solidarnosti z (ali pa vsaj strpnosti do) militantnih skupinami. To se je odražalo predvsem v Francovi Španiji, pod avtoritarnim režimom Mubaraka v Egiptu ali pa med izraelsko okupacijo Palestine, kjer brutalna dejanja policije niso prizadela le legitimnosti policije, temveč celotne države, ki naj bi ji policija služila. Vtis nepoštenosti je le naraščal, ko se je država dozdevno postavila na eno stran konflikta in zatrla nasilno vedenje ene skupine, a dopuščala nasilje druge. Eskalacij ne pospešuje le vsesplošno zatiranje, ampak tudi nekonsistentno zatiranje. Tako italijanski desničarji kot islamisti v Saudski Arabiji so čutili, da jih je država, ki jih je poprej vsaj delno podpirala, izdala. V vseh primerih je bilo zatiranje sprejeto kot nepravilno (della Porta, 2013). Zatiranje je vodilo v transformativne dogodke (Sewell, 1996; Beissinger, 2002; della Porta, 2016). Natančneje: policijski poboj aktivistov se je štel kot gorivo za intenzivna čustva identifikacije s skupnostjo borcev in označitev države kot sovražnika (della Porta, 2013). Zatiranje je torej ustvarilo subkulture, ki so simpatizirale z nasiljem in pogosto oživljale stare mite. Znotraj širše zgodbe zatiranja in upora se je zatiranje izkazalo za pokazatelj, da ni drugega izhoda iz nastale situacije, kot pa nasilje (Goodwin, 2004).

Kot opažata McCauley in Moskalenko (2008), tekmovalnost znotraj države sproža mehanizem kondenzacije. Ko neka skupina postane tarča vsesplošne in brutalne policijske represije, se tedaj pojavi solidarnost z žrtvami. Podrobneje: »Radikalizacija skozi kondenzacijo je odvisna od moči čustvenih vezi med posamezniki, natančneje vezi s posamezniki, ki trpijo zaradi državne reakcije na radikalistični izziv. Tovarišev za zapahi ne smemo zapustiti; tovariši, ubiti v policijskem nasilju ali v zaporu so mučeniki, katerih smrt zahteva odziv. V mnogih primerih je reakcija povišana nagnjenost k nasilju, da se maščuje državno nasilje« (McCauley & Moskalenko, 2008: 425). Nadalje, »v majhnih osebnih skupinah grožnje zunanjih skupin zanesljivo vodijo h povišani koheziji skupine, spoštovanju vodij skupin, sankcij za odstopanja znotraj skupine in idealizacije norm skupine« (McCauley & Moskalenko, 2008: 426).

Postopki radikalizacije imajo različne časovne sheme, zaplete in obrate; razlike, ki so odvisne od lastnosti političnih režimov, na katere odgovarjajo. Porast nasilja je mnogo večji v nedemokratskih državah. V Španiji avtokrata Franca in na Bližnjem vzhodu je bilo z zatiranjem pogosto nemogoče prekiniti proteste, marveč je zatiranje prispevalo k porastu podpore nasilju. Vendar pa se lahko, kot nakazuje španski primer, nasilje razvije z odpiranjem priložnosti znotraj postopka liberalizacije in tranzicije, tako kot način pogajanja kot tudi kot reakcija na očitno frustracijo upanja na hitrejši in globlji postopek demokratizacije. Dolgoročna zapuščina neposrednih izkušenj policijskega nasilja lahko podpihuje radikalizacijo skupin aktivistov, tako levičarskih kot desničarskih, kot tudi etnonacionalističnih skupin. Raziskave o »doma vzgojenih« radikalcih prav tako nakazujejo pomembnost poistovetenja z žrtvami zatiranja v oddaljenih konfliktih, kar Khosrokhavar (2004) definira kot postopek ponižanja po drugem.

Dinamika organizacij in radikalizacija

Družbena gibanja so omrežja posameznikov in organizacij, ki si delijo nekatere cilje in sodelujejo v skupnih protestih, a drugo z drugim tudi tekmujejo za moč in sredstva (Diani, 1992). Kljub temu, da se skladajo glede določenih ciljev, se skupine v istih gibanjih pogosto razhajajo v ideologijah in oblikah dejavnosti. Znotraj relacijskega polja lahko interakcije med različnimi skupinami sprožijo postopke eskalacije, kadar skupine poskušajo s prisvojitvijo radikalnejših stališč ali rabo nasilnejših načinov delovanja prekositi druga drugo (Bosi in Davis, 2017). Medtem, ko ciklusi protestov s seboj prinesejo veliko količino organizacij družbenih gibanj, ki na vrhuncu protestov načeloma sodelujejo, je zelo možno, da zaton mobilizacije vodi v spore glede najboljših strategij in taktik za uporabo v premagovanju trenutne krize. Ko se skupine in organizacije borijo za redke vire, vključujoč rekrute in podporo privržencev in opazovalcev, se pojavi tekmovalnost (della Porta, 1995; Zwerman in Steinhoff, 2005).

Viri, ki so določenim skupinam na voljo, vplivajo na njihovo dejavnost. Vse organizacije morajo mobilizirati materialne in simbolične vire znotraj svojega okolja in jih dodeliti različnim nalogam. Dostopnost določenih vrst virov ali pomanjkanje drugih lahko skupinske akterje vodi v rabo političnega nasilja. Nabori dejavnosti, zakoreninjeni v skupni subkulturi aktivizma, vsebujejo nekateri predvidljive možnosti, druge pa izključujejo (Tilly, 1986: 390). Oblike dejavnosti so kulturno omejene tako v času kot prostoru. Ne le, da jih omejujejo tradicije, ki se prenašajo z generacije aktivistov na generacijo in se kristalizirajo v institucijah (Tilly, 1986), ampak so tudi normativno omejene glede na to, kar se šteje za moralno dobro. Nadalje, različni skupinski akterji pripisujejo istim pogojem različne pomene. Organizacijski viri in kontekstne priložnosti uveljavljajo svoje učinke posebej glede na to, kako jih umeščajo akterji družbenih gibanj. Umestitve so sheme interpretacij, ki posameznikom omogočajo »lokacijo, zaznavo, identifikacijo in označitev« dogodkov v njihovem življenjskem prostoru in svetu (Snow in drugi, 1986: 464; Snow in Byrd, 2007). Radikalizacijo lahko nato sprožijo mehanizmi tekmovalne eskalacije in nasilnega boja za prevlado.

Tekmovalna eskalacija je pomemben mehanizem radikalizacije (della Porta, 2013). Študije družbenih gibanj so našle povezavo med radikalizacijo in razvojem protestnih ciklusov. Medtem ko valovi protestov s seboj pogosto prinesejo normalizacijo nekoč nekonvencionalnih oblik protesta, lahko vodijo tudi v razvoj nekaterih nasilnih oblik dejavnosti, ki se lahko med ciklusom spreminjajo: v začetku so bolj občasne in defenzivne, nato pa vse bolj organizirane in ritualizirane. Proti koncu ciklusa, ko se število protestnih dogodkov in njihov obseg zmanjšujeta, se razvijejo tajne oblike nasilja (della Porta in Tarrow, 1986; della Porta, 1995). Eden izmed razlogov za to radikalizacijo je organizacijska tekmovalnost znotraj tesnega okolja družbenih gibanj, družin družbenih gibanj (ki jih sestavljajo družbena gibanja, ki si delijo nekatere splošne naklonjenosti in so pogosto v zavezi) in širših sektorjev družbenih gibanj, ki vsebujejo mnoštvo družin družbenih gibanj. Nasilni boj za prevlado se nato razvije med različnimi skupinami, ki se borijo za pridobitev rekrutov in podpore od radikaliziranih privrženecv (della Porta, 1995 in 2013; Crenshaw, 1995 in 2001; Bloom, 2005; Alimi in drugi 2015). Nekatere skupine uporabljajo več nasilja v upanju pridobitve ugleda zaradi učinkovitosti, da bi privlačile nove rekrute in utrdile obstojnost skupine (Crenshaw, 1985). Primer tega so družbeno-revolucionarne oborožene skupine v Italiji in Nemčiji v 70. letih 20. stoletja (della Porta, 1995). V splošnem je tekmovalnost največja med organizacijami, ki stremijo k istim ciljem in ciljajo na iste skupine podporniških skupin, kar povzroča diferenciacijo ciljev in taktik, s pomočjo česar naj bi bilo mogoče skupine razločiti od njihovih tekmecev. Izbira radikalnih oblik delovanja se nadaljuje skozi rahlo diferenciacijo ciljev in taktik (McCarthy in Zaid, 1973). Uporaba intenzivnejših in bolj brutalnih oblik nasilja lahko poveča podporo in dotok rekrutov iz radikalnih okolij, a hkrati predstavlja tveganje za odbijanje širših občinstev in provokacijo protinapadov na njihove podporniške

skupine. Ali se tovrstno tekmovanje konča v radikalizaciji, je odvisno od razpona družbene sprejemljivosti nekaterih oblik nasilja, kar je pogosto povezano z vladnimi ukrepi, ki ciljajo na širše skupnosti in zvišujejo splošno raven nasilja (Bloom, 2005). Ko je privzem določenih nasilnih taktik nagrajen zaradi splošne podpore za militantno dejavnost znotraj določene podporniške skupine, bo ta izid pahnil radikalne skupine v nasilen boj za prevlado pri pridobivanju podpore. Poleg družbene sprejemljivosti med podporniki organizacije, so faktor za eskalacijo lahko tudi odnosi med vodji in višjimi člani, lahko pa so tudi faktorji v prid zmernosti ter pospešujejo ali zavirajo dinamiko boja za prevlado.

Raziskave so pokazale, da so se tako na levi kot na desni, v etnonacionalizmu in islamskem fundamentalizmu, notranji strateški spori končali z intenzivno radikalizacijo ene in zmerno umiritvijo druge frakcije. Nadalje so ciklusi protesta spodbujali nastanek nasprotnih gibanj, pogosto s fizičnimi konflikti med bojovníki različnih strani (della Porta, 2013). Iz organizacij, aktivnih v protestnih ciklikih, je zaradi notranjih sporazumov vzniknilo več tajnih organizacij. Italijanske levičarske skupine so se odcepile od stranke Partito Comunista Italiano, njihove desničarske ustreznice pa iz Movimento Sociale Italiano, baskovska Euskadi Ta Askatasuna (ETA; Baskovska dežela in svoboda) je vzniknila iz Partido Nacionalista Vasco, islamistične skupine iz Muslimanske bratovščine, vse tedaj, ko so nastajajoča gibanja obravnavale njihove izvirne skupine za premile, če ne že kar izdajalske (della Porta, 2013). Eksperimentiranje z nasilnimi taktikami je vzniknilo iz poskusov prevlade nad drugimi skupinami, kar je privlačilo ostale borce, ter skozi majhne, vsakodnevne prilagoditve na taktike nasprotnikov. Organizacijska tekmovalnost je vplivala na postopek radikalizacije. Organizacije družbenih gibanj so ciljno prilagodile svoje strateške odločitve glede na različne podporniške skupine, da bi se jim bolj prikupile. Nasilje je postalo, predvsem med zatonom faz mobilizacije, prepoznavni znak z namenom pritegnitve pozornosti skupin v radikaliziranih gibanjih.

Med tem postopkom so nekatere organizacije prilagodile svojo strukturo vse bolj militarizirani obliki dejavnosti. Natančneje, skozi ustvarjanje vojaških teles, najprej posvečenih obrambi, kasneje pa napadu. V vseh primerih so se strukture, specializirane za nasilno dejavnost, počasi razvile med boji s političnimi nasprotniki in policijo, dokler niso nekateri primeri nasilja ali zatiranja prisilili njihovih članov »pod zemljo«. Medtem, ko so v primeru Italije ulični boji vsebovali levičarje proti desničarjem, so se etnonacionalisti v baskovski deželi bojevali (četudi ne fizično) z razredno definicijo sporov. V primeru islamistov so trdi, občasno fizični, spori postavili levičarska družbena gibanja proti nacionalističnim in verskim gibanjem.

Prisotnost raznovrstnega nabora dejanj lahko vpliva na možnost uspeha družbenih gibanj bodisi v pozitivni bodisi v negativni smeri. Raziskave o družbenih gibanjih izpostavljajo mehanizem radikalnega okrilja, ki se nanaša na vpliv skupin z radikalnejšimi stališči ali načini delovanja na večinsko nenasilna gibanja. Medtem ko lahko pod nekaterimi pogoji radikalna dejanja prispevajo k zatiranju in stigmatizaciji, lahko v drugih primerih povišajo pozornost in podporo, s čemer prisilijo elite v sodelovanje z zmernimi skupinami (glej npr. Haines, 1984; Chenoweth in Schock, 2015; McCammon in drugi, 2015).

Radikalna okolja: mikrodinamika radikalizacije

Raziskave o političnem nasilju so se z namenom razlage, zakaj se posamezniki zatekajo k radikalni dejavnosti, osredotočale na različne lastnosti. Prve študije na tem področju, ki so merile na psihopatologijo, denimo odvisnost, krožne reakcije, ali iskanje osebne identitete, se niso nikoli podale v empirično raziskovanje, delno zaradi tega, ker oborožene skupine pogosto izbirajo nedisciplinirane ali nezanesljive posameznike (Crenshaw, 1995; Horgan, 2008). Druge teorije so poudarjale zamere: »teroristi« naj bi prihajali iz najbolj prikrajšanih (zafrustriranih in zato agresivnih) skupin v neki populaciji. Tudi tukaj so bili empirični dokazi v najboljšem primeru nedosledni. Nedavni pristopi znotraj študij terorizma so prenesli fokus z zamer na pohlep in poudarjajo uporabnost, definirano kot racionalno sredstvo v odgovor na revščino, neenakost, družbeno izključenost ali odvzeme pravic. Profiliranje skupin v populaciji, ki posedujejo eno ali več izmed teh lastnosti kot »tveganih za radikalizacijo«, je postala zelo razširjena »protiteroristična« taktika (Goodwin, 2004). Te razprave je mogoče najti na različnih področjih raziskav o političnem nasilju. V nedavnih razpravah o samomorilskih napadih se, po izključitvi kliničnih motenj, mnenja glede motivacij posameznikov razhajajo. Nekateri strokovnjaki poudarjajo, kako podrobna koreografija samomorilskih napadov stremi k utrditvi solidarnosti (Moghaddam, 2005); drugi poudarjajo moralno logiko (Atran, 2006); spet tretji izpostavljajo strateško stališče z ozirom na uspeh preteklih samomorilskih misij (Pape, 2005).

Pogosta opazka je, da se motivacije razlikujejo (Horgan, 2008). Bjørge (2005) na primer razlikuje med ideološkimi aktivisti, ki jih motivirajo ideje, klateži in popotniki, ki iščejo prijateljstvo, in zafrustrirano mladino s kazensko evidenco. Poleg tega lahko poti aktivistov vključujejo kontinuiteto političnih interesov in vpletenosti, pa tudi spreobrnitev (nenaden odstop od njihove preteklosti) ali upoštevanje prošenj ali zahtev prijateljev ali sorodnikov (Linden in Klandermans, 2007; glej tudi Kimhi in Even, 2004).

Študije družbenih gibanj so poudarile vlogo političnih priložnosti in organizacijskih virov, ki jih uporabljajo omrežja aktivistov. Raziskave so z namenom razlage, kako in zakaj se normalni mladi ljudje odločijo za sodelovanje pri ekstremnem nasilju, upoštevale družbene vezi in relacijske mehanizme (glej, med drugim, della Porta, 1995 in 2013; Sageman, 2004 in 2008; Wiktorowicz, 2004; McCauley in Moskalenko, 2008; Hegghammer, 2010). Nekateri raziskovalci so izpostavili tipične korake v postopku radikalizacije: prepoznavna nekaterih pogojev kot napačnih, umestitev teh pogojev kot nepravičnih in nasilja kot pravičnega, izpostavitve specifičnih odgovornosti in demonizacija drugih (Borum, 2003; Dalgaard-Nielsen, 2010). Kot povzemata Malthaner in Lindekilde (2017) se poti radikalizacije pogosto začnejo z naključnimi srečanji znotraj določenega okolja, že obstoječimi osebnimi vezmi ali interakcijami znotraj manjših skupin ali večjih gibanj, v katerih se tvori in utrjuje mnenja, prepričanja in vrednote.

Aktivacija militantnih omrežij je glavni mehanizem mikrodinamike radikalizacije. Glede na McAdamovo (1986) delo o novačenju v aktivizmu z visokim tveganjem, družine ali prijatelji posameznike uvajajo v določene politične ideje, srečanja s političnimi aktivisti pa jih kasneje motivirajo za sodelovanje pri začetnem aktivizmu z nizko ceno in tveganjem. Pod pogoji »biografske dostopnosti« — to velja na primer za mladostnike — »lahko imajo ti 'varni' uvodi v aktivizem dolgotrajnejše posledice /.../, saj novega rekruta izpostavi 'tveganju' za vpeljava v 'dražje' oblike sodelovanja skozi ciklični proces integracije in ponovne socializacije« (McAdam, 1986: 69).

V Italiji so se v 70. letih 20. stoletja omrežja prijateljev in tovarišev izkazala za relevantna ne le v postopkih radikalizacije za ideološke skupine, ampak tudi v eskalacijah etnonacionalističnih organizacij, od zahtev za državljanske pravice do oboroženega boja za neodvisnost (della Porta, 1995; Alimi in drugi, 2015). Do podobnih razvojev je prišlo tudi v skupinah verskih fundamentalistov. Wiktorowicz (2005) v svoji raziskavi o organizaciji al Muhajiroun v Združenem Kraljestvu izpostavlja postopek individualne radikalizacije, ki sledi nekaterim specifičnim korakom. Fazi kognitivne odprtosti, ki včasih izvira iz osebne krize, sledi verska spreobrnitev. Že obstoječe povezave s sorodniki in prijatelji lahko nato pospešijo povezavo z radikalnimi organizacijami (Wiktorowicz, 2005: 15). Novačenje lahko poteka tudi od zgoraj navzdol, pri čemer ga vodijo programi ozaveščanja na ravni organizacije. »Izpostavljenost naukom v obliki predavanj in sodelovanja v dejavnostih gibanja vodi v intenzivnejšo socializacijo znotraj zaprtih učnih skupin, kjer se ideološka zavezanost utrjuje skozi osebne in čustvene vezi, ki posameznika pripravijo na sodelovanje v nasilni dejavnosti« (Wiktorowicz, 2005: 20).

V primeru džihadistične mikromobilizacije v zahodni družbi Sageman (2004) identificira postopke radikalizacije »od spodaj navzgor«, ki vključujejo že obstoječe osebne vezi. Radikalna prepričanja oblikujejo individualne poti radikalizacije, kadar niso le skladna z osebnimi izkušnjami, ampak sovpadajo tudi s prijateljskimi ali sorodstvenimi omrežji. Kliče enako mislečih prijateljev se pojavljajo predvsem okoli mošej ali drugih prostorov, kjer tesne vezi spodbujajo zvestobo skupini. Te skupine, ki so majhne in tesne, zagotavljajo intenzivne interakcije (ang. *echo chamber*), ki tvorijo in utrjujejo radikalna prepričanja v vse večji izolaciji (Sageman, 2004: 110, 120–21; 2008: 86–87). Skupina postaja posamezniku vse pomembnejša, medtem ko imata širša skupnost in družina nanj vse manj vpliva. Ko zvestoba skupini narašča, pride do umika, zaprtja in izolacije (Sageman, 2004 in 2008). Mentorji in vrstniki lahko delujejo kot »magneti za radikalizacijo«, kar povečuje zvestobo skupini (Wiktorowicz, 2004; Bakker, 2006; Bokhari in drugi, 2006; Hegghammer, 2006 in 2010; Precht, 2007; Neumann in Rogers, 2008; Dalgaard-Nielsen, 2010).

Kot opazata McCauley in Moskalenko (2008: 419), »je redko, da se posameznik pretvori iz simpatizerja v aktivista nenadoma, skozi neko tveganje ali žrtvovanje. Navadno je posameznikovo napredovanje v teroristično skupino počasno in postopno z mnogimi manjšimi preskusi, preden se mu zaupa s pomembnejšimi misijami ter mnogimi nenasilnimi nalogami, preden mu naročijo uporabo pištole ali bombe«. To je večinoma res tudi za tako imenovane teroriste samotarje, ki imajo kompleksnejše in prekinjene poti. »Do neke mere družbeno zakoreninjene v radikalnih gibanjih ali skupinah na neki točki v času, so poti, ki jih vodijo do tega, da na neki točki samovoljno izvršijo teroristično dejanje, oblikovane tudi skozi *vzor-ce neuspešnega pridruževanja, življenja na robu, zavrnitve, ali nepotrpežljivega vztrajanja in odmika od* apatične skupine ali okolja« (Malthaner in Lindekilde, 2017: 170; poudarek v izvirniku).

POT	DOMINANTNE MOTIVACIJE (MIKRO RAVEN)	OMREŽJA, RELEVANTNA ZA NOVAČENJE (VMESNA RAVEN)	DOJEMANJE KONTEKSTA (MAKRO RAVEN)
Ideološko	Ideološko, identiteta	Družina in teritorialne tradicije	Morebitna revolucionarna situacija
Uporabnost	Težnja k spremembam	Politične skupine	Zaprte priložnosti
Solidarnost	Izkustvena kognicija	Vrstniki	Zaostrovanje političnih sporov

Tabela I: Poti radikalizacije (Bosi in della Porta, 2012)

Poti radikalizacije

Če so za večino dejavnosti omrežja pomembna, je izziv določiti, katera omrežja vodijo v radikalizacijo. V vseh primerih omrežij ne le izkoriščajo, temveč tudi proizvajajo delujoče radikalne skupine (Wood, 2003; della Porta, 2013). Z relacijske perspektive so akademiki preučevali poti radikalizacije na treh povezanih ravneh: individualne motivacije, da bi razumeli različne osebne odločitve (mikro raven); omrežje, ki pospešuje novačenje, da bi razumeli postopke socializacije in kako so ti odvisni od postopkov novačenja oboroženih skupin v določenih trenutkih (vmesna raven); in kako posamezniki dojemajo zunanje priložnosti, da bi lahko preučili družbeno vrednost konteksta v povezavi z njihovo vpletenostjo (makro raven) (White, 1992; della Porta, 1995; Zwerman in drugi, 2000; Steinhoff in Zwerman, 2008).

Bosi in della Porta (2012) sta izpostavila tri poti radikalizacije (glej Tabelo 1), ki so bile pogoste v Rdečih brigadah in Irski republikanski armadi. Na ideološki poti izpostavljajo pomembnost globoko zakoreninjenih družinskih in lokalnih tradicij, ki udeležencem dovoljujejo umestitev odločitve o pridružitvi oboroženemu boju v kontinuirano zgodbo. Družina in neposredno okolje sta zagotovila politično vpeljavo v ideološko ozadje, v katerem je upor mogoče umestiti kot obvezo v kontekstu, ki se ga šteje za primerne za uspešno nadaljevanje starih bojev. Na instrumentalni poti novačenje poteka s pomočjo prepričanja, da nenasilni načini političnega protesta niso bili več učinkoviti zaradi zapirajočih se političnih priložnosti. Tretja pot se je razvila iz solidarnosti s skupnostjo v krizi, znotraj okolja, ki ga označujejo intenzivna čustva (med katerimi se pogosto pojavljata jeza in maščevalnost). Postopki novačenja so načeloma hitrejši v okviru tretje poti kot pri prejšnjih dveh in večinoma vključujejo novo generacijo zelo mladih bojnikov, ki so neposredno vpeljeni v politiko skozi ulične boje proti nasilju varnostnih sil in nasprotujočih gibanj.

Na mikro ravni se te poti stikajo z nekaterimi pogoji na vmesni in makro ravni (Bosi in della Porta, 2012: 372):

»Na makro ravni se je prva pot primerno razvila na začetku ciklusa radikalizacije, ko so bili protesti še na vrhuncu in sprožali optimistična prepričanja glede bližajoče se revolucije. Prav dejanja teh tradicionalističnih bojnikov so nato prispevala k vse večjim trenjem na makro ravni. Občutek zapiranja političnih priložnosti je nekatere aktiviste, vpletene v nenasilna družbena gibanja, prisilil v instrumentalno izbiro nasilnih sredstev, ki so jih šteli za edino možnost učinkovitega nadaljevanja boja. Transformacije socialno-političnega sistema so, po mnenju teh bojnikov, zahtevale spremembo v njihovi naklonjenosti političnemu nasilju. Končno je groba dinamika spopadov z državo in nasprotnimi gibanji privedla v radikalizirano okolje, v katerem so mladi posamezniki hitro postali vpleteni v oboroženo dejavnost na podlagi solidarnosti s skupnostjo, ki naj bi bila nepravilno zatirana.«

Te razlike so bile v interakciji tudi z organizacijsko dinamiko na vmesni ravni, kar je vplivalo na postopek novačenja. Oborožene skupine, ki sta jih preučevala Bosi in della Porta (2012) in so jih ustanovili tradicionalistični borci, so vzdrževale kontinuiteto s preteklostjo, pri čemer so sledile modelu vojske na Severnem Irskem in leninistične garde v Italiji. Vendar pa je, ko se je nasilje razširilo na manj organizirane oblike, vpletenost druge generacije privedla do sprememb v organizacijskih strategijah in oblikah, kar je predstavljalo izziv hierarhični strukturi, ki so jo vpeljale prejšnje generacije in centrifugalne evolucije.

To pojasni tudi, zakaj dve (ali več) generaciji rekrutov pogosto sledita različnim motivacijam. V mnogih primerih je prva generacija »odraščala« znotraj dolgotrajnih tradicij družbenih gibanj, pa naj gre za »rdečo« subkulturo levice, nostalgčna fašistična okolja desnice, radikalne nacionalistične skupnosti, ali specifične verske enklave islamskih fundamentalistov. Prisotnost različnih generacij borcev v oboroženih organizacijah se pojavlja tudi v drugih primerih. Reinares (2001) opaza mnoge razlike med generacijami, vpeljanimi v ETA v prvi polovici 70. let in generacijami, vpeljanimi v 80. in 90. letih. V začetku so novi člani ETA bili stari večinoma med 20 in 30 let ter prihajali iz avtohtonih družin, ki so živele v majhnih in srednje velikih naselbinah, v katerih je bila raba avtohtonega jezika Euskera pogosta. Sčasoma so postajali aktivisti ETA mlajši, manj integrirani v baskovske tradicije (prihajali so z urbanega okolja z manjšim številom govorcev baskovskega jezika in pogosto visoko prisotnostjo priseljencev) in pogosteje imeli neposredne izkušnje z oboroženim bojem (Reinares, 2001: 19).

Podobne poti mikro mobilizacije lahko najdemo tudi v drugih oboroženih skupinah. Viterna (2006) na primer izpostavlja tri različne poti do sodelovanja žensk v gverilskih bojnih enotah v El Salvadorju: politična gverila, apatična gverila in rekrutirana gverila. Politične gverile, katerih člani so se večinoma pridružili vojni bolj zgodaj, delujejo na podlagi trdno zakoreninjenih političnih in ideoloških prepričanj, ki jih pogosto utrjuje sodelovanje v političnih organizacijah in družinska omrežja, ki podpirajo gverilski aktivizem. Apatične gverile so se pridružile boju med potekom državljanske vojne, ko so jim zatiranje s strani vlade in ekonomske motnje začele dajati vtis, da nimajo nobene druge možnosti. Rekrutirane gverile so poudarjale osebne razloge namesto splošnejših političnih gibanj, pri čemer so se pogosto pojavljale motivacije, kot je iskanje avanture ali maščevanje.

Raziskave o islamskih bojovníkih so prav tako pokazale generacijske razlike. V Al Kaidi sta posebej izpostavljeni vsaj dve generaciji. V prvi generaciji »so vsi prihajali iz muslimanskih držav in so že prej sodelovali v političnem aktivizmu; skoraj vsi so šli neposredno z Bližnjega vzhoda v Afganistan. Imeli so le malo izkušenj z zahodom in živeli tradicionalno življenje (tradicionalna poroka, ženske pa so ostajale doma« (Roy, 2004: 301). Od zgodnjih 90. let naprej so bile nove skupine bojovníkov »v veliki večini dalje od doma kot njihovi predniki, imeli le malo (če sploh kaj) povezave s katerokoli muslimansko državo in so se premikale

po svetu od ene verske vojne do druge» (Roy, 2004: 302). Med primeri, ki jih je Roy analiziral, je večina zapustila svojo matično državo zaradi boja ali izobraževanja in so sprejeli vrednote zahoda: nihče ni hodil k verouku, imeli so izobrazbo v tehniki ali znanosti, vsi so govorili zahodne jezike, pili alkohol, imeli dekleta, kadili (Roy 2004: 311) in niso bili tradicionalno poročeni. Do njihove ponovne islamizacije je navadno prišlo zaradi individualnega iskanja identitete ob izkušnjah diskriminacije v gostiteljski državi. Novačenje je pogosto potekalo s spoznavanjem afganistanskih veteranov v mošejah, mnogi pa so po pridružitvi Al Kaidi prekinili družinske vezi. Roy (2017) piše, da je nov rekrut mlad, migrant ali spreobrnjenec druge generacije, pogosto vključen v občasne manjše kriminalne prekrške, skoraj brez verske izobrazbe, ima pa hitro in nedavno zgodovino (ponovne) spreobrnitve, pogosteje v okviru skupine prijateljev ali preko interneta kot pa v kontekstu neke mošeje. Sprejem religije večinoma ni skrivnost, ampak se kaže javno, ni pa nujno v povezavi s poglobitvijo v versko prakso. Retorika tega preloma je nasilna – sovražnik je *kafir*, nekdo s komer se ni mogoče pogajati –, vključuje pa tudi njihove družine, katerih člane obtožujejo neupoštevanja islama ali nepripravljenosti na spreobrnitev.

Zunanji dogodki in pogoji imajo torej vpliv na radikalizacijo skozi posameznikova dožemanja teh dogodkov in načine njihove interpretacije in obdelave.

Zaključki

Ko si ogledamo postopek radikalizacije, se naša pozornost usmeri na razvoj ciklusov protesta (della Porta, 2013). Radikalizacija je sestavljen postopek, ki vsebuje kognitivno radikalizacijo, spremembe aktivističnih praks in relacijske mehanizme, ki delujejo na zapletene načine (Malthaner, 2016: 2017). Taktike protestov s seboj pogosto prinesejo trenja med protestniki in policijo, pri čemer se slednja kaže kot najbolj viden obraz države. V mehanizmu naraščajočega policijskega nadzora se nasilje razvije kot odziv na trdo in vsesplošno zatiranje, ki ga radikalizirani akterji imajo za brutalno in globoko nepravilno. Nasilje in tako imenovano proti-nasilje se združujeta znotraj interaktivnih postopkov. Transformativni dogodki naraščajočega nasilja proizvajajo mučenike in mite, spodbujajo pa tudi razvoj struktur in norm, ki poustvarjajo nasilje in gradijo pot do radikalnega političnega nasilja. Ti dogodki, od protestov do državljanskih vojn, vplivajo tako na te, ki v njih neposredno sodelujejo, kot tudi na tiste, ki se (z razdalje) čustveno poistovetijo s sodelujočimi. Med intenzivnim političnim in družbenim konfliktom oblike dejavnosti naraščajo skozi notranjo tekmovalnost, soočanje z nasprotniki, ali bližnja srečanja z državo. Naraščanje tekmovalnosti povezuje radikalizacijo z interakcijami znotraj in med organizacijami družbenih gibanj, družinami in sektorji. V teh interakcijah nasilje delno služi kot sredstvo za prevlado nad tekmeči, delno pa kot nenamerna posledica eksperimentiranja z novimi taktikami fizičnega spopada. Aktivisti se tako počasi socializirajo skozi rabo radikalnih načinov delo-

vanja. V postopku aktivacije bojovniških omrežij kognitivna in čustvena dinamika prav tako podpirata vzdrževanje predanosti znotraj podzemnih okolij in organizacij, tako na domači kot mednarodni ravni.

Če povzamemo, radikalizacija ima vznikajoč karakter. Izbira nasilja se razvije v dejavnosti. Onkraj izvirnih razkolov, identitet in interesov se med postopkom radikalizacije ustvarjajo, ošibijo ali utrjujejo novi. Radikalizacija tako pridobi lastno logiko in proizvaja isto polarizacijo, ki ji omogoča delovanje (Wood, 2003: 19; Kalyvas, 2006: 389; della Porta, 2013). Kot izpostavljata McCauley in Moskalenko (2011: 223), »se radikalizacija dogaja Njim in Nam. Do politične radikalizacije posameznikov, skupin in širših javnosti pride po protiakciji in reakciji, konca poti pa večinoma ne more nadzorovati le ena stran spora. Radikalizacija vznikne iz razmerja, med trenjem, ki ga povzroča medskupinska tekmovalnost in konflikt, ki razgreva obe strani. V tem razmerju je potrebno razumeti, ali je radikalizacijo potrebno razlikovati od terorizma. Osredotočanje na druge ni dovolj. Osredotočanje na nas ni dovolj. Bistvenega pomena je osredotočanje na časovno dinamiko«. Transformativni dogodki, kot so denimo spori med nasprotnimi skupinami, so izjemno pomembne prelomne točke v postopku radikalizacije, saj se jih intenzivno občuti (della Porta, 1995).

Izjava o razkritju

Avtorica ni seznanjena z nikakršnimi pripadnostmi, članstvi, financiranji ali finančnimi holdingi, ki bi lahko vplivali na objektivnost tega članka.

Radicalization: A Relational Perspective

Radicalization is a process of escalation from nonviolent to increasingly violent repertoires of action that develops through a complex set of interactions unfolding over time. Looking at radicalization mainly through the lenses of a relational approach, this article suggests that social movement studies allow us to bridge structural and agentic explanations in an analysis of the impact of political opportunities and organizational resources, as well as framing, in explaining forms of action and inaction. Available political opportunities influence the reactions of political and political actors in general to movement demands, thus affecting social movements' strategic choices. Moreover, the availability (or lack) of material and symbolic resources affects the choice of radical repertoire. Finally, organizational resources and contextual opportunities are framed differently by social movement actors, in some cases facilitating radicalization. At the individual level, different paths of radicalization are singled out.

Keywords: radicalization, political violence, social movements, protest.

Literatura

- Alimi, E.Y., Demetriou, C. in Bosi, L. (2015). *The Dynamics of Radicalization: A Relational and Comparative Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Atran, S. (2006). *Global network terrorism: sacred values and radicalization*. Washington, DC: National Science Foundation Briefing.
- Bakker E. 2006. *Jihadi terrorists in Europe*. Wessenaar: Netherlands Institut of International Relations Clingendael.
- Beissinger, M. R. (2002). *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjørge, T. (2005). *Root Causes of Terrorism*. London: Routledge.
- Bjørge, T. in Horgan, J. (ur.) (2009). *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*. New York: Routledge.
- Bloom, M. (2005). *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. New York: Columbia University Press.
- Bokhari, L., Hegghammer, T. Lia, B. Nesser, P. in Toennesen, T. H. (2006). »Paths to global jihad: radicalisation and recruitment to terror networks«. *Proceedings of FFI Seminar*. Oslo: Norwegian Defence Research Establishment (FFI).
- Borum, R. (2003). »Understanding the terrorist mindset«. *FBI Law Enforcement Bull*, 72(7). Dostopno na: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/201462.pdf>
- Borum, R. (2011). »Radicalization into violent extremism. I: a review of social science theories«. *Journal of Strategic Security*, 4(4), str. 7–36.
- Bosi, L. in Davis, D. (2017). »What is to be done? Agency and the causation of transformative events in Ireland's 1916 Rising and 1969 Long March«. *Mobilization*, 22(2), str. 223–243.
- Bosi, L. in della Porta, D. (2012). »Micro-mobilization into armed groups: ideological, instrumental and solidaristic paths«. *Qualitative Sociology*, 35, str. 361–383.
- Bosi, L. in Malthaner, S. (2015a). »Political violence«. V della Porta, D. in Diani, M. (ur.), *Oxford Handbook of Social Movements*, Oxford: Oxford University Press, str. 439-451.
- Bosi, L. in Malthaner, S. (2015b). »Shifting forms of political violence: a socio-spatial relational approach.« Predstavljeno na: Chicago: American Sociological Association General Conference.

Chenoweth, E. in Schock, K. (2015). »Do contemporaneous armed challenges affect the outcomes of mass nonviolent campaigns?«. *Mobilization*, 20(4), str. 427–451.

Coolsaet, R. (ur.). (2011). *Jihadi terrorism and the radicalisation challenge. European and American Experiences*. Ashgate: Farnham.

Crenshaw, M. (1981). »The causes of terrorism«. *Comparative Politics*, 13(4), str. 379–399.

Crenshaw, M. (1985). »An organizational approach to the analysis of political terrorism«. *Orbis*, 29(3), str. 465–489.

Crenshaw, M. (1995). »Thoughts on relating terrorism to historical contexts«. V Crenshaw, M., *Terrorism in Context*, University Park: Pennsylvania State Universtiy Press, str. 3–24.

Crenshaw, M. (2001). »Theories of terrorism: instrumental and organizational approaches.« V Rappoport, D., *Inside Terrorist Organizations*, London: Frank Cass, str. 13–31.

Crone, M. (2016). »Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body«. *International Affairs*, 92(3), str. 587–604.

Dalgaard-Nielsen, A. (2010). »Violent radicalization in Europe: what we know and what we do not know«. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(9), str. 797–814.

della Porta, D. (1995). *Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.

della Porta, D. (2003). »Violence and the new left«. V Heitmeyer, V. in Hagan, I. (ur.), *International Handbook of Violence Research*, Dordrecht: Kluwer Academy, str. 383–398.

della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

della Porta, D. (2016). *Where Did the Revolution Go?* Cambridge: Cambridge University Press.

della Porta, D in Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.

della Porta, D in Reiter, H. (ur.). (1998). *Policing Protest: The Control of Mass Demonstration in Western Democracies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

della Porta, D. in Reiter, H. (2004). *Polizia e protesta*. Bologna: Il Mulino.

- della Porta, D. in Tarrow, S. (1986). »Unwanted children: political violence and the cycle of protest in Italy 1966– 1973«. *European Journal of Political Resolutions*, 14, str. 607–632.
- della Porta, D. in Tarrow, S. (2012). »Interactive diffusion. The coevolution of police and protest behavior with an application to transnational contention«. *Comparative Political Studies*, 45(1), str. 119–152.
- Diani, M. (1992). »The concept of social movement«. *The Sociological Review*, 40(1), str. 1–25.
- Goodwin, J. (2004). »Review essays: What must we explain to explain terrorism?«. *Social Movement Studies*, 3, str. 259–265.
- Gunning, J. (2007). »A case for critical terrorism studies?«. *Government and Opposition*, 42(3), str. 363–393.
- Haines, H. H. (1984). »Black radicalization and the funding of civil rights: 1957– 1970«. *Social Problems*, 32(1), str. 31–43.
- Hegghammer, T. (2006). »Terrorist recruitment and radicalization in Saudi Arabia«. *Middle East Policy*, 13(4), str. 39–60.
- Hegghammer, T. (2010). *Jihadism in Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horgan, J. (2008). »From profiles to pathways: the road to recruitment«. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618, str. 80–94.
- Horgan, J. in Braddock, K. (2010). »Rehabilitating the terrorists? Challenges in assessing the effectiveness of deradicalisation programs«. *Terrorism and Political Violence*, 22, str. 267–291.
- Jackson, R., Smyth, M. B. in Gunning, J. (2009). *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda*. London: Routledge.
- Kalyvas, S. N. (2006). *The Logic of Violence in Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khosrokhavar, F. (2004). *L'islam dans les prisons*. Paris: Balland.
- Kitschelt, H. (1985). »New social movements in West Germany and the United States«. *Political Power and Social Theory*, 5, str. 273–342.
- Kitschelt, H. (1986). »Political opportunity structures and political protest: anti-nuclear movements in four democracies«. *British Journal of Political Science*, 16, str. 57–85.
- Kimhi, S. in Even, S. (2004). »Who are the Palestinian suicide bombers?«. *Terrorism and Political Violence*, 16(16), str. 815–40.

Kriesi, H. (1995). »The political opportunity structure of new social movements: its impact on their mobilization.« V Jenkins, J. C. in Klandermans, B. (ur.), *The Politics of Social Protest*, Minneapolis/London: University of Minnesota Press, str. 167–198.

Kriesi, H., Koopmans, R., Giugni, M. in Duyvendak, J. W. (1995). *New Social Movements in Western Europe*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.

Kundnani, A. (2012). »Radicalisation: the journey of a concept«. *Race & Class*, 54(2), str. 3–25.

Linden, A. in Klandermans, B. (2007). »Revolutionaries, wanderers, converts, and compliants«. *Journal of Contemporary Ethnography*, 36(2), str. 184–201.

Malthaner, S. (2011). *Mobilizing the Faithful. Militant Islamist Groups and Their Constituencies*. Frankfurt am Main: Campus.

Malthaner, S. (2016). *Radical milieus in processes of radicalization*. Predstavljeno na: Hannover: Processes of Radicalisation and Polarisation in the Context of Transnational Islamist Terrorism.

Malthaner, S. (2017). »Radicalisation. The evolution of an analytical paradigm«. *European Journal of Sociology*, 58(3), str. 369–401.

Malthaner, S. in Lindekilde, L. (2017). »Analyzing pathways of lone-actor radicalisation. A relational approach«. V Stohl, M., Burchill, R. in Eglund, S. H. (ur.), *Constructions of Terrorism. An Interdisciplinary Approach to Research and Policy*, Berkeley: University of California Press, str. 163–180.

McAdam, D. (1982). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930–1970*. Chicago/London: University of Chicago Press.

McAdam, D. (1986). »Recruitment to high-risk activism: the case of Freedom Summer«. *American Journal of Sociology*, 92(1), str. 64–90.

McAdam, D., Tarrow, S. in Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. New York: Cambridge University Press.

McCammon, H. J., Bergner, E. M. in Arch, S. C. (2015). »Are you one of those women? Within-movement conflict, radical flank effect, and social movement political outcomes«. *Mobilization*, 20(2), str. 157–178.

McCarthy, J. D. in Zald, M. N. (1973). *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*. Morristown: General Learning.

McCauley, C. in Moskalenko, S. (2008). »Mechanisms of radicalization: pathways toward terrorism«. *Terrorism and Political Violence*, 20, str. 415–433.

- McCauley, C. in Moskalenko, S. (2010). »Measuring political mobilisation: the distinction between activism and radicalism«. *Terrorism and Political Violence*, 21, str. 239–260.
- McCauley, C. in Moskalenko, S. (2011). *Friction: How Radicalisation Happens to Them and Us*. Oxford: Oxford University Press.
- Moghaddam, F. M. (2005). »A staircase to terrorism: a psychological exploration«. *American Psychologist Journal*, 60(2), str. 161–169.
- Neumann, P. (2013). »The trouble with radicalization«. *International Affairs*, 89(4), str. 873–893.
- Neumann, P. in Rogers, B. (2008). *Recruitment and mobilisation for the Islamist militant movement in Europe*. ICSR Report, Int. Cent. Stud. Radicalisation Political Violence, London: King's College London. Dostopno na: http://icsr.info/wp-content/uploads/2012/10/1234516791ICSREURsearchReport_Proof1.pdf
- Pape, R. (2005). *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House.
- Precht, T. (2007). *Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation in Europe. From Conversion to Terrorism. An Assessment of the Factors Influencing Violent Islamist Extremism and Suggestions for Counter Radicalisation Measures*. Copenhagen: Ministry of Justice.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press.
- Roy, O. (2017). »The long read: Who are the new jihadis?« *Guardian*, 13. April. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/news/2017/apr/13/who-are-the-new-jihadis>
- Rucht, D. (1994). *Modernisierung und Soziale Bewegungen*. Frankfurt am Main: Campus.
- Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sewell, W. H. (1996). »Three temporalities: toward an eventful sociology«. V McDonald, T. J. (ur.), *The Historic Turn in the Human Sciences*, Ann Arbor: University of Michigan Press, str. 245–280.
- Sinai, J. (2012). »Radicalisation into extremism and terrorism«. *Intelligencer*, 19(2), str. 22–30.

- Snow, D. A. in Byrd, S. C. (2007). »Ideology, framing process and Islamic terrorist movements«. *Mobilization*, 12(1), str. 119–136.
- Snow, D. A., Rochford, B., Worden, S. K. in Benford, R. D. (1986). »Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation«. *American Sociological Review*, 51, str. 464–481.
- Steinhoff, P. in Zwerman, G. (2008). »Introduction to the special issue on political violence«. *Qualitative Sociology*, 31(3), str. 213–220.
- Tarrow, S. (1989). *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965–1975*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Taylor, M. in Horgan, J. (2012). »A conceptual framework for addressing psychological process in the development of the terrorist«. V Horgan, J. in Braddock, K. (ur.), *Terrorism Studies: A Reader*, London: Routledge, str. 130–144.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Boston: Addison-Wesley.
- Tilly, C. (1986). *The Contentious French*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Viterna, J. (2006). »Pulled, pushed, and persuaded: explaining women's mobilization into the Salvadoran guerrilla army«. *American Journal of Sociology*, 112(1), str. 1–45.
- White, R. W. (1992). »Political violence by the non-aggrieved: explaining the political participation of those with no apparent grievances«. V della Porta, D. (ur.), *Social Movements and Violence*, London: JAI Press.
- White, R. W. (1993). *Provisional Irish Republicans: An Oral and Interpretive History*. Westport: Greenwood.
- Wieviorka, M. (1988). *Société et terrorisme*. Paris: Fayard.
- Wieviorka, M. (1993). *The Making of Terrorism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wiktorowicz, Q. (2004). »Islamic activism and social movement theory«. V Wiktorowicz, Q. (ur.), *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, str. 1–33.
- Wiktorowicz, Q. (2005). *Radical Islam Rising: Muslim Extremism in the West*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Wood, E. (2003). *Insurgent Collective Action and Civil War in El Salvador*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zwerman, G. in Steinhoff, P. G. (2005). »When activists ask for trouble: state-dissident interactions and the New Left cycle of resistance in the United States and Japan«. V Davenport, C., Johnston, H. in Mueller, C. (ur.), *Repression and Mobilization*, Minneapolis: University of Minnesota Press, str. 85–107.

Zwerman, G., Steinhoff, P. G. in della Porta, D. (2000). »Disappearing social movements: clandestinity in the cycle of New Left protest in the US, Japan, Germany and Italy«. *Mobilization*, 2, str. 83–100.